

Demény Lajos

Párbeszédhiány

A kérdésekre a válasz általánosan csak igen lehet. Szerintem nem az a baj, hogy részleges történetek vannak, a gond inkább a közöttük való párbeszéd, a tárgyilagos és higgadt eszmecsere hiánya, az eltérő nézőpontok kizárása. A részleges történetek létjogosultságát önmagában kár lenne tagadni. Ezekre nemcsak a jelenben, de a jövőben is szükség lesz, mert a kisebb – etnikai, nemzeti, regionális vagy éppen helyi jellegű – közösségek története csak többszínűvé teszi a múlt ábrázolását. Miért hagynók figyelmen kívül mondjuk az erdélyi örmények, zsidók, görögök, szerbek, bolgárok vagy szlovákok és csehek történetének monografikus feldolgozását, amikor az ilyen összefoglalók nemcsak időszerteik, de kívánatosak is, hisz a sajátos önmegismerés megőrzésének távolról sem elhanyagolható biztosítékai. Mindez fokozottan érvényes a nagyobb létszámú nemzeti közösségek – németek, magyarok, románok – esetében. Ne tévesszük szem elől, hogy minden nemzeti-etnikai közösség joggal törekszik az örökkelvadásra! Sőt az egyes nemzeti közösségeken belüli sajátosságok is indokolják a résztörténetek minél alaposabb feltárását. Példaként említeném a szászok és a svábok múltbeli örökségét az erdélyi és általában a romániai német nemzeti kisebbségen belül, még akkor is, ha ezt a nemzeti közösséget az erdélyi görögök nyomán a második világháború után, de kiváltképp napjainkban a teljes felszámolás/felszámolás veszélye fenyegeti. Ki tagadhatná, hogy a svábok és még inkább a szászok alkotóelemei voltak erdélyi múltunknak, meghatározó szerepük volt Erdély arculatának kialakításában?

Az etnikai meghatározottság mellett s vele szoros összefüggésben épp annyira fontos a vallási, hitfelekezeti örökségek megismerése, feldolgozása, különösen miután ez – az ismert okokból – teljesen kiesett történetkutatói munkánk és általában történetírásunkból.

Összegezve válaszomat a feltett első kérdésre, én nem a részleges történetek mellőzésében vagy éppen kizárásában keresném a kiutat, hanem abban, hogy a közöttük való eszmecsere, eszmei áramlás szorgalmazzuk, és főleg mentesítsük a történetírást a túlfűtött, mármár fanatikus nemzeti kizárólagossággal terhes politikai töltetől. Tudom, hogy – különösen Romániában – utópia kizárni a politikumot a történettudományból, de ha az tudomány akar maradni, minél tisztább távolságra kell kerülnie a politikai és ideológiai visszavetések kísértetétől.

Jómagam kifogásolnám az „egységbe foglalás” sugallatát a kérdés szövegében. Ma ez még, véleményem szerint, nagyotmarkolás lenne. Értem a kihívás szándékát, de nem árt a szerényebb törekvés. Szorgalmazzuk inkább a kölcsönös megismerést a diverzitásban, mert csak ez tomphatja a nemzeti tudatokban oly erős kizárólagosságot, a fel- és alárendelés, az uralkodó és uralt vagy alávetett viszony befolyását. Eddig megpróbáltam szerény képességeimhez mérten válaszolni a második kérdés tartalmi vetületére. Ám a történettudomány fejlődésének megvan a maga sajátos követelményei, feltételei. Itt is a módszertani és szemléletbeli megújulás az egyik alapvető tényező. Nem kevésbé fontos viszont a forrásismeret és a forrásfeltárás. Úgy vélem, ebben a politikától és ideológiától sem legesebb munkában lenne érdemes többlet tenni. Mi lenne, ha a források feltárásában, az új és új adatok napfényre hozásában a különböző nemzeti közösségek szakemberei egymás mellett, közös projektek keretében dolgoznának? Nagyobb nyitottságra lenne szükség ebben a vonatkozásban is. Üdvös lehetne példának okáért, ha a román, a magyar és a német régészek mind Magyarország, mind Románia területén közös ásatásokon dolgoznának, mert már az egymás melletti munka egymágában is eszmecsere, a vélemények összevetésére kötelezné a mamég különben szembenálló feleket.

Nem kedvelem a harmadik kérdés megfogalmazásában a „transznetikus” és a „nemzetekfeletti” kifejezéseket. Szerintem nem lehet elképzelni sem transznetikus, sem nemzetekfeletti múltat, s emellett ilyen történelmet sem. Tartalmukban ezek a fogalmak csak azokra a korszakokra alkalmazhatók, amikor nemzetek, nemzeti közösségek és etnikumok még nem léteztek – hogy a dolgokat a végletekig eltúlozva magyarázzam (vagy félmagyarázzam?). A transznetikus, nemzetekfeletti megközelítés igen szűk körre korlátozná a történettudományt. A kiút a különböző etnikumok és nemzetek, pontosabban azok képviselőinek szakmai együttműködésében keresendő. Anélkül hogy lebecsülném a tartalmi eszmecsere fontosságát és még kevésbé létjogosultságát, a mai áldatlan viszonyok közepette a sem legesebb területeken tudok elképzelni eredményesebb munkát, mégpedig úgy, hogy a szakmától megkövetelt nyelveken túl a résztvevők egymás nyelvét is jól ismerjék. A harmadik kérdésre adott válaszómban – anélkül hogy más javasolt vagy elképzelhető szférákat kizárnék – ma a forrásfeltárás és forráskiadás terén elvégzendő munkában látom a kiutat. A másik nyelven kiadott, saját múltunkat bemutató összefoglalók és részlettanulmányok is elősegíthetik a közeledést. Erre voltak és vannak történettudományunkban és az irodalomtörténetben szerintem még nem eléggé értékelt törekvések. Ésszerűnek tartanám, hogy az egymásról alkotott kép és számos berögződés számbavételét elvégezzük, elemezzük. Van erre is figye-

lemre méltó példa történetírásunkban. A történettudományi segéd-eszközök (bibliográfiák, lexikonok, enciklopédiák, repertóriumok stb.) közös összeállításában is látok fantáziát.

Az érdembeli megközelítéshez vezető ösvényt ki kell próbálni, s erre a *Provincia* által feltett kérdések is ösztönöznek. Csak hálás lehetek kezdeményezésükért, őszinte szándékukért és bátor lépésükért.

1926, Kiszfűrtös (Maros megye); Nicolae Iorga Történettudományi Intézet, Bukarest, főmunkatárs, osztályvezető; *Szekely oklevéltár*, új sorozat, VI., Kolozsvár, 2000.

Cosmin RUSU

A szegregáció fennmarad

Véleményem szerint inkább *párbuzamos*, mint „részleges” Erdély-történetekről beszélhetünk. A jelenlegi erdélyi övezet (és ebbe a régi Partiumot is belefoglalom) számos bonyolult történelmi jellegű megközelítés tárgya volt, mind a hazai – román, magyar, német – történetírók, mind idegen történészek részéről, és ez utóbbiak sokszor magasabbrendűek a vizsgálat szintje és a történelmi rekonstrukció (!) szempontjából. Ezen rekonstrukciók problémája az említett történetírások párhuzamos – gyakran hamisan polemikus vagy politikailag elkötelezett – történelmi diskurzusának továbbbővítése. Ebben Erdély két fő történetírása – a román és a magyar – egyenlő mértékben „bűnös”. Meglepő és sajnálatos, hogy ez a helyzet (kicsiny de jelentős kivételekkel) továbbra is fennmaradt. A román történetírás 1989 utáni megközelítései nem sokban különböznek a kommunista időszakétól, és a „reformista” próbálkozásokat továbbra is – igaz, sokkal árnyaltabban – nemzetellenes írásként bélyegzik meg, amelyek nem felelnek meg a már megállapított, tehát támadhatatlan történelmi valóságnak.

Nylvánvalóan kívánatos Erdély történelmének elfogulatlan és – a lehetőségek függvényében – tárgyilagos megközelítése. A két fő történetírás egymáshoz közelítését célzó erőfeszítés a jelenlegi ifjú román

Arcképek: Jókai-képek - ro zok

és magyar történészgeneráció felelőssége. Ez viszont egy cseppet sem könnyű feladat, mivel a két történetírási iskola szegregációja már a leendő történészek képzésekor megjelenik és fennáll. Jó példa erre a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem – egy bevalottan multikulturális beállítottságú intézmény – történészhallgatóinak a helyzete. Nemrég (1998-ban) végeztem el az egyetemem, így még frissen emlékeztetemben a román és magyar történészhallgatók közti viszonyok valódi volta. Sajnos, a kapcsolatok már ezen a szinten is majdnem teljesen hiányoznak, és ez a helyzet odáig fajult, hogy a történészhallgatóknak két, etnikai alapon elkülönült diákegyesülete van. Ennek a helyzetnek az okai sok mindenben keresethetők, és a kilátások egyáltalán nem derülátóak. Ezért a felelősség az egész akadémiai közösséget (diákokat és tanárokat egyaránt) terheli. Hiányzik a tudományos párbeszéd gyakorlata az Erdély-történelemre való képzés ilyen fontos pillanatában, és ennek a következményeit nem nehéz megállapítani.

Valószínű, hogy egy új típusú Erdély-történet kialakításában érdekelt minden személy saját élményeinek összegzése ezzel a nagyon összetett és még érzékeny problémával kapcsolatban és különösen az új típusú történet létezésének *tudatosulása* talán egy túl régóta várt kezdetet jelent. Egy ilyen próbálkozás számára hasznos lehetne kerekasztal-beszélgések és/vagy konferenciák kezdeményezése, egyolyan folyóirat kiadása, amely programszerűen felvállalja a történetírás terén való közelítést a két történésziskola szemléletében a „kényes” kérdéseknek (de nemcsak ezeknek) pozitív polémiában való megközelítésével.

Befejezéstül J. Nouzille szavaival élve, akinek a „másik” elfogulatlanásával egy egyszerű könyvcím-ben sikerült összefoglalnia a sajátos – többnemzeti és multikulturális – erdélyi szellemiség lényegét: úgy érzem, hogy az „ország”-hoz hasonlóan a *párbuzamos* erdélyi törté-

netírásoknak is *kapcsolatokra és konfliktusokra* van szükségük a történelmi diskurzus szintjén, a szó szoros, pozitív értelmében.

Fordította: VENCZEL Enikő

1975, Kolozsvár; BBTE, Történelem-filozófia Kar, doktorandus.

EGYED Ákos

A történelmi források reális forrásértékének felértékelése

1. Nem is merek olyan embert, akít ne érdekelne szomszédjának küllete. Hogy megismerje, információkat kezd gyűjteni róla. Az ismeretek különböző forrásokból erednek, lehetnek tárgyilagosak, szubjektívek vagy rosszindulatúak, de ezek alapján alakítja ki véleményét az érdeklődő. A másság, pláne a nemzetiségi különbség fokozza a kíváncsiságot és az óvatosságot is. Nemrég olvastam egy olyan felmérés eredményét, amelyet románok közt végeztek. Arra a kérdésre, hogy szeretne-e zsidó ember szomszédja lenni, 35 % határozott nemmel válaszolt, a magyar szomszéd ellen 34 % nyilatkozott. Itt tartunk ma, erre utaló adat a Vadim Tudorra leadott szavazatok száma is (!?). A közösségek természetesen nem viselkednek mindig úgy, mint tagjaik külön-külön, de egy nagy arányú egyező állásfoglalás már releváns lehet.

Fogas kérdés, hogy az előítéletek kialakulásában, az előítéletes gondolkodásban milyen szerepe lehet a másik fél történelmi múltjának nem ismerése vagy félreismerése. Az azonban vitathatatlan, hogy szerepe van. A román lakosság döntő többsége alig tud valamit a magyar történelemből, s amit tud, az rendszerint csupán az ellenségnek kijáró megbélyegzés. A magyar fiatal erdélyi magyar iskolákban tanulta (tanulja) Románia és a román nép történetét, de rendszerint nagy fenntartásokkal fogadja azt, mert úgy érzi, a tankönyvek inkább román dicsőség-legendákat tartalmaznak, mint reális, a nem románok számára is elfogadható múltismeretet.

Fenti észrevételeimmel azt szeretném kifejezni, hogy messzemenően kívánatosnak tartom egy olyan Erdély-történet megírását, amely valamennyi itt élő közösség múltját összefoglalja. Egy ilyen Erdély-történet előítéleteket oszlatna el, a kölcsönös megismerést, egymás értékeinek jobb megbecsülését segíthetné. Röviden: természetes emberi és közösségi igény kiegészítését szolgálná.

2. A történészek számos alapvető kérdésben különbözőképpen látnak, és ebbe nemcsak a nemzeti tudatokban túlzott érvényesítése játszik közre, hanem az illető nemzet historiográfiai hagyománya is. Két dolgra gondolok. Először a *történelmi forrás* megítélésére. Mit s milyen mértékben lehet egy közös Erdély-történet számára reális történelmi forrásnak elfogadni? Ugyanis ha a krónikákat helyezzük előtérbe, akkor más történelem bontakozik ki, mint ha az okleveles anyagra esküszünk. És ebben látok szinte áthidalhatatlan különbséget a román, illetve a magyar történetírás között.

Éppen ezért úgy vélem, hogy mielőtt sor kerülhet egy közös Erdély-történet megírására, számba kellene venni a *történelmi források reális forrásértékét*. És egy majdnem megírandó Erdély-történetnek tartalmaznia kellene ezt a kérdést is, ugyanis az olvasónak joga van tudni, hogy egyik vagy másik nemzeti történelmi forrás milyen források alapján mondja azt, amit mond.

A másik kérdés a *historiográfiai örökség számbavétele*. Nem állítható, hogy eddig nem történtek kísérletek olyan Erdély-történet megírására, amely tartalmazza az egymás mellett élő népek történelmi múltját, és ebbe elvégzett munka kritikai áttekintése, az elfogadható vagy elvetendő értéktételek megvitatása elengedhetetlennek tűnik az új kezdeményezés esetében. Össze kellene vetni például a magyar, illetve a román, valamint a szász történetírás álláspontját a rendiségről és a rendi államról, hogy ki lehessen alakítani egy, a mainál reálisabb eki kiindulópontot Erdély középkori történetéről. Ezt az alapvető előfeltételek közé sorolnám.

3. A transznetikus megközelítést igénylő kérdések közé tartozik – úgy vélem – az anyagi kultúra, a civilizáció öröksége. Egy műemlék épület aszerint érdemes a megmentésre, hogy milyen értékeket képvisel, és nem aszerint, hogy milyen etnikumhoz tartozott a létrehozója. Egyik vagy másik történelmi korszak értékelését szintén ebbe a kategóriába lehetne sorolni. A dualizmus korának történelmi képét például a román történetírás egészében sötét színekkel ábrázolja, holott Erdély akkor nagy lépéseket tett a nyugati civilizációs szint megközelítése felé. Ide kívánczik az életmódok története is. Nagy hibája volt a történetírásnak, hogy a paraszti életmódban csupán nyomorúságot látott, amikor az etnográfia és folklór kedvezőbben ítéli meg a sokszázados paraszti múltat. Ez is arra mutat, hogy az interdiszciplináris megközelítés eredményesebb kutatási módszer lehet.

1929, Bodos (Kovácsna megye), Történelmi Intézet, Kolozsvár, főmunkatárs; *Erdély 1848–49*, I.–II., Csíkszereda, 1998–99.